

VELIKA ISTOCNA KRIZA

Ustanak u Hercegovini i potom i u Bosni otvorio je tešku trogodišnju istočnu krizu (1875-1879). Ustanički su tražili slobodu vere, jednakost, zaštitu od nasilja državnih organa i domaćih muslimana, olakšanje načina pobiranja desetine (koja se davala pod zakup, ukidanje kuluka i nametnutog prireza na desetinu. Umirujuću akciju Porte osujetili su nasilni muslimanski begovi i age, nepomirljivi protivnici ugnjetavanog hrišćanskog kmeta, koji je tražio garancije protiv građanskih i agrarnih nasilja i protiv njihova ponavljanja i to garancije u obliku autonomije.

Porta obeća Iradom od 2. oktobra 1875. reformu poreza i uprave i dade naredbe protiv zloupotreba, na koje su se tužili ustanički evropskim konzulima. Decembra 1875. bi izdan ferman o reformama za celu carevinu.

Ustanički nisu verovali turskim obećanjima bez garancije, vodili su uspešne borbe s Turcima i tražili pribežište ponajviše u Crnoj Gori i Austriji: u Bosanskoj krajini pojavio se princ Petar Karađorđević i borio se u jesen i zimi 1875-76. pod imenom Petar Mrkonjić s Turcima. Javno mnjenje u Crnoj Gori i Srbiji bilo je ratoborno, liberali u Srbiji i Svetozar Miletić u Vojvodini burno su tražili osobito kroz Zastavu da Srbija zarati. Posle jede audijencije kod kneza Milana u maju 1876. napisao je Miletić članak pod naslovom: „Bratu brat, a Turčinu rat“.

U proleće 1876. god. događaji uzeše brži tok. Cela Evropa diže svoj glas i kabineti velikih sila užurbaše se. Ratničko raspoloženje obuže naročito Srbe. Kad je gora ozelenila oživeše u većoj meri i ustanak u Krajini i ustanak u Hercegovini. U samoj turskoj prestonici izbiše neredi. U maju dočepa se vlasti ratoborna stranka Mladoturaka, koja sruši sultana Abdul Azisa. Na to je kao odgovor došao srpsko-crnogorski savez, potpisan u Mlecima 3. juna i 18. juna zajednička objava rata Turskoj. Odmah potom ustanički iz Bosne, 20. juna, proglasili su svoje ujedinjenje sa Srbijom, a ustanički iz Hercegovine izjasnili su se za Crnu Goru. U ratu protiv Turaka Crna Gora i Srbija nisu operisale zajedno, nego svaka za svoj račun. Na Srbiju se bacila jaka turska vojska, kojoj nedisciplinovana i ne mnogo oduševljena srpska milicija, bez dovoljno oficira, nije mogla da odoli. Vrhovni komandant srpske vojske bio je ruski general Černjajev, koji je prešao u Srbiju sa nekoliko hiljada ruskih dobrovoljaca. Srpska snaga bila je rasparčana na više bojišta, a ni na jednom nije imala dovoljnog broja za udarnu snagu. S toga je njena ofanziva propala na samom početku. Ali u defanzivi Srbi su se držali mnogo bolje i na Šumatovcu su, 11. avgusta, imali lep uspeh. Njihov otpor, s kratkim primirjem, trajao je sve do 17. oktobra, kad su im Turci kod Đunisa zadali težak udarac. Po molbi kneza Milana Rusija je svojim ultimatumom zaustavila dalje prodiranje Turaka i naterala je Portu da počne pregovore o primirju. Posle posredovanja i drugih sila mir je zaključen 16. februara 1877. bez ikakvih teritorijalnih gubitaka za Srbiju.

Crna Gora bila je u ratu bolje sreće. Celog leta i jeseni 1875. ustanički i crnogorski dobrovoljci presretali su turske karavane, napadali karaule, jurišali na gradove i silno zamarali tursku vojsku po Hercegovini. Njihova borba na Muratovici 30. i 31. oktobra bila je prava bitka sa srazmerno velikim snagama, isto kao i ona na

pdfMachine

Is a pdf writer that produces quality PDF files with ease!

Produce quality PDF files in seconds and preserve the integrity of your original documents. Compatible across nearly all Windows platforms, if you can print from a windows application you can use pdfMachine.

Get yours now!

Presjeci, završena turskim uzmicanjem 19. aprila 1876. Kad je počeo rat Crnogorci su s ustanicima brzo prodrli do Nevesinja, ali su se odatle morali vratiti, kad je Muktar-paša krenuo protiv njih. Do odlučne borbe došlo je na Vučijem Dolu 16. jula. Knez Nikola je bio prikupio jaku vojsku od 24 bataljona i lično je njom zapovedao. Uspeh njegov bio je potpun.

Sklopivši tajni ugovor sa Austro-Ugarskom Rusija je objavila Turskoj rat 12. aprila 1877. Crna Gora, koja nije htela sklopiti mir pod istim uslovima kao i Srbija, pod ruskim uticajem prekinula je veze sa Portom i nastavila je 17. aprila ponovo rat. Uz Rusiju je ušla u borbu i Rumunija.

U rat je ponovo usla i Srbija, 2. decembra. Njena vojska kretala se prema Nišu, Vranju i Pirotu. Ovog puta ona prema sebi nije imala jakih turskih snaga i stoga je napredovala bez većih smetnji. Turci su na bugarskom bojištu bili potpuno slomljeni i nisu mogli više da zaustave rusko prodiranje. Kad su Rusi prešli Balkan, Turska je, potpuno klonula, zatražila mir. Primirje je sklopljeno u Jedrenu 17. januara 1878., a potom i mir u San Stefanu, u blizini Carigrada, 21. februara. Sanstefanski Ugovor bio je veliko razočaranje za Srbe. Ruska diplomatija stvarala je na njemu Veliku Bugarsku na čistu štetu srpskih interesa. Ta Velika Bugarska, koja bi imala 163.000 km², imala je da se stere od Crnog Mora do Drima i Albanije; u nju je imala da uče ne samo Mačedonija, nego i najveći delovi Stare Srbije, sa skopljanskim sandžakom i sa delovima debarskog, prizrenskog i niškog. Bugarima su imali pripasti Pirot i Vranje, pa je tražen čak i Niš. Ogorčena, srpska vlada je tad poručila Rusima, da će Niš braniti i od njih isto kao i od Turaka.

Sanstefanski Ugovor je morao biti revidiran. Protiv njega su naročito protestovale Engleska i Austrija, kojima podjednako nije išlo u račun jačanje Rusije i njenog uticaja i jačanje Slovenstva uopšte. Za reviziju Sanstefanskog Ugovora bio je u leto 1878. sazvan kongres u Berlinu, gde je moćna ličnost nemačkog kancelara, kneza Bizmarka, držala sve konce u rukama. Srpska diplomatija približila se bečkoj vladi i njenom pomoću dobila je nešto više u Berlinu nego u San Stefanu, ali i to ne s toga što bi Beč želeo pomoći Srbima, nego što je hteo da umanjí rusku tvorevinu. Na Berlinskom Kongresu Srbija i Crna Gora dobile su priznanje svoje nezavisnosti. Teritorialno Srbiji su pridružena četiri okruga: niški, pirotski, toplički i vranjski, a Crna Gora je dobila Podgoricu, Nikšić, Kolašin i Bar s njihovim područjem. Dodeljeno joj je bilo i Gusinje, ali je arnautski otpor tamo bio toliki, da su sile posle, 1880. god., izmenile svoju odluku i mesto toga dale Crnoj Gori Ulcinj. Po predlogu Engleske, a po unapred stvorenom sporazumu, Austro-Ugarskoj je poveren mandat okupacije Bosne i Hercegovine i vojničko posedanje "do iza Mitrovice". Ona je uzela Novopazarski Sandžak sa jasnom namerom da rastavlja Srbiju od Crne Gore i da tim posedom otvori sebi dalji put prema Solunu.

VOJNI I POLITICKI SAVEZI

Trojni savez bio je vojna alijansa između Nemačke, Austro-Ugarske i Italije koji je bio na snazi od 1882. godine do početka Prvog svetskog rata. Svaka od sila potpisnica obavezala se da će uputiti vojnu pomoć bilo kojoj od saveznica ukoliko ova bude napadnuta od strane dve druge sile. Nemačka i Italija obavezale su se da će jedna drugoj priteći u pomoć ukoliko jednu od njih napadne Francuska. Italija se jednom dodatnom deklaracijom ogradila od svakog eventualnog neprijateljstva sa Britanskom imperijom.

Italija se pridružila Nemačko-austrijskom savezu prvenstveno zbog francuske intervencije u Tunisu 1881. godine. Naime Italija je smatrala Tunis za svoj potencijalni posed. Italijanska javnost nije bila oduševljena savezništvom sa Austro-Ugarskom jer su se pojedine teritorije koje je Italija smatrala svojim nalazile u okviru Dvojne monarhije (Istra i Trentino).

Mnogi događaji pred Prvi svetski rat ukazivali su da će Italija okrenuti leđa svojim saveznicima. Ovo uverenje naročito je ojacalo nakon italijanske invazije i okupacije Libije, teritorije koja je bila posed države koju je Nemačke podržavala, Osmanskog carstva.

Kada je otpočeo Prvi svetski rat između Antante na jednoj i Trojnog saveza na drugoj strani Italija je proglasila neutralnost a kasnije je ušla u rat na strani Antante pošto su joj Londonskim ugovorom obećane austro-ugarske teritorije na koje je imala pretenzije.

Antanta je savez koji su stvorile Rusija, Francuska i Velika Britanija. Povezivanje između Francuske i Rusije ostvareno je tokom 1891.-1894. godine potpisivanjem niza sporazuma o saradnji. Godine 1904. Francuska i Velika Britanija sklopile su ugovor poznat pod imenom Entente cordiale što znači Srdacni sporazum; odatle i dolazi naziv - antanta. Njime su se dogovorili o podeli zona uticaja, mahom u Africi te o zajedничkoj politici protiv Nemačke. Poslednja etapa u nastanku bloka Antanta zbilja se 1907. godine kad su se Rusi i Britanci dogovorili o podeli interesnih zona u Persiji (današnji Iran). Tada je i Rusija ušla u savez s dve zapadnoevropske sile.

SRBIJA U DRUGOJ POLOVINI XIX VEKA

TIMOČKA BUNA

Timočka buna je izbio sredinom oktobra 1883. skoro istovremeno u boljeva kom srezu u crnore kom okrugu i u banjskom srezu aleksina kog okruga, u vreme najveće zategnutosti odnosa između u Radikalne stranke, koja je na izborima dobila izrazitu većinu glasova i kralja Milana. Kralj je podržavao konzervativni politički kurs i zato nije pristajao da joj poveri obrazovanje vlade, već je na čelo vlade doveo Nikolu Hristića.

Povod za bunu bilo je odbijanje vojnih obveznika, većinom seljaka, da državnim komisijama predaju stare puške, dok su nove, savremenije, trebale da budu upućivane u državnim magacinima. Na samom početku činili su to bez otpora, ali je ubrzo pod dejstvom radikalne agitacije, više sela odbilo je da na to pristane. Neka koja su to već činila, tražila su da im se puške vrate.

Buna se najpre proširila u boljeva kom srezu i njegovom sreskom mestu, a zatim u Knjaževcu, gde su dejstvovala njene glavne vođe Marinko Ivković, sveštenik, odnosno Aleksa Stanojević, opštinski pisar, oba radikalni narodni poslanici. Vlada je proglasila vanredno stanje; upotrebila je regularnu vojsku protiv naroda i ugušila je bunu. Dvadeset jedan pobunjenik je osuđen na smrt, a dosta njih je osuđeno na doživotnu robiju. Među osuđenima za smrt bili su Nikola Pašić i Aleksa Stanojević, ali su oni na vreme uspeli da emigriraju.

SRPSKO BUGARSKI RAT

Početkom 1885. godine odnosi Srbije i Bugarske nisu bili dobri. Opterećivale su ih kako trajne suprotnosti interesa (Makedonija i druge teritorije), tako i tekući problemi – izbegličko pitanje (mnogi učesnici Timočke bune iz 1883, na čelu sa Nikolom Pašićem, našli su utočište u Bugarskoj) i problem bregovske karaule. Još u proleće 1884. godine Srbija i Bugarska došle su u oštar sukob, gotovo na ivicu rata, zbog zauzete srpske karaule kod Bregova od strane bugarske vojske. Sledeća prilika za sukob ukazala se ubrzo. Posle prevrata koga su u Istočnoj Rumeliji, turskoj provinciji, izvele probugarske snage, došlo je do ujedinjenja Bugarske i Istočne Rumelije 6. septembra 1885. godine u Plovdivu. Verujuć da je time narušena ravnoteža snaga na Balkanu i da je sledeći bugarski korak pripajanje Makedonije po sanstefanskoj šemi kralj Milan se odlučio za agresivnu politiku. Tražio je ozbiljne kompenzacije za Srbiju, pozivajući se na činjenicu da je ujedinjenje predstavljalo kršenje Berlinskog ugovora. Tokom oktobra, održana je u Istanbulu konferencija velikih sila na kome je razmatran srpski zahtev, ali bez rezultata.

Kralj Milan se odlučio za rat, verujući da će Bugarska biti brzo i lako poražena. Proglašena je mobilizacija srpske aktivne vojske (oko 50 hiljada vojnika). Ali, jedan deo prvog i ceo drugi poziv nisu podignuti pošto je kralj Milan zazirao od narodne vojske kao radikalne snage posle Timočke bune.

Rat sa Bugarskom trajao je tek dve nedelje. Objavljen je 2. novembra. Srpski ratni plan previđao je da glavina srpske vojske, okupljena kod Pirota, pređe na bugarsko zemljište i što brže zauzme Sofiju, koristeći faktor iznenađenja i

injenicu da je glavni deo bugarske vojske bio angažovan na jugu prema turskim snagama. Bugarski ratni plan predviđao je da zapadni korpus zadržava srpske trupe na granici i slivnim položajima do dolaska istog korpusa sa granice sa Turskom i da se, zatim, pređe u nastupanje.

Osnovne greške ipak su bile mobilizacija praktično samo aktivne vojske, a ne i celokupne vojne sile, zatim mala količina municije u rezervi i, verovatno najvažnije, zakasneli ulazak u rat. Da je srpska vojska započela dejstva makar nekoliko dana ranije, ili, bar, da je nastupala energično i najbrže što je mogla onda kada je krenula, glavnina bugarske vojske, koja se nalazila u jugoistočnim i južnim delovima zemlje, zakasnila bi na slivničke položaje i u Sofiju. Svu odgovornost za poraz otvoreno je primio na sebe kralj Milan.

Za srpsku stranu je kritičan materijal za sve vreme rata bila pušćana municija za nove, mauzer-kokine puške. Pred početak sukoba, 30. oktobra, vojska je imala 8,7 miliona metaka, a tokom dve nedelje rata napravljeno je dodatnih 300 hiljada, dakle ukupno oko 9 miliona metaka. Već prvog dana slivničke bitke (5. novembra), kada se borba još nije rasplamsala, nekoliko srpskih pukova pešadije moralo je odstupiti sa položaja pošto su ispućali svu municiju. Šestog novembra počinju ozbiljnije, mada privremene, nestašice metaka za puške. Komandant Drinske divizije tada javlja da "vojnici užasno troše municiju", koje je preostalo samo za još jednu bitku. Do 7. novembra potrošeno je oko 4 miliona metaka ili gotovo polovina municije pripremljene za rat. Od tada se na municiji štedi, ali je i dalje nema dovoljno. Kako reče 19. novembra kralj Milan: "odnosno pešćake municije, situacija je očajna. Pošli smo u rat sa dva puta toliko municije, koliko obično potroši vojska za dva meseca, i za nedelju dana naša je pešćadija celu tu municiju ispućala ili pobacala".

17. februara 1886. potpisan je u Bukureštu mir (pregovaraće sa srpske strane bio edomilj Mijatović), a sutradan je Srbija započela demobilizaciju. Źrtve su bile podjednake na obema stranama: srpska vojska imala je 746 mrtvih i 4570 ranjenih, a bugarska 771 mrtvih i 4232 ranjenih.

ABDIKACIJA KRALJA MILANA I USTAV IZ 1888.

Problemi u srpskom drušćtvu bili su sledeći: nerešeno agrarno pitanje, opterećenje zbog obaveze izgradnje železnica (Berlinski kongres), otplata ratnih dugova. Knez, potom kralj, Milan Obrenović je smatrao da je prethodni ustav donet nezakonito, jer je donet u vreme njegovog maloletstva. Kraljev ugled je opadao zbog austrofilstva.

16. juna 1881, sa Austro-Ugarskom je zaključena Tajna konvencija. Srbija se obavezala da neće delovati protiv Austrougarske monarhije imajući u vidu i Bosnu, Hercegovinu i Novopazarski sandžak. Kao naknadu Monarhija se obavezala da neće protiviti proglašenju Srbije za kraljevinu. Takođe, Srbija se obavezala da će se pre zaključenja političkih ugovora sa drugim državama prethodno sporazumeti sa Austro-Ugarskom. S druge strane obe države su

obe avale jedna drugoj prijateljsku neutralnost u slučaju rata. Ugovor je zaključen na 10 godina. Za ugovor se saznalo tek 1893. godine.

22. februara 1882, Srbija je proglašena za kraljevinu.

1883. izbila je Timočka buna.

1885. Austro-Ugarska obezbedila status quo posle poraza Srbije u Srpsko-bugarskom ratu.

Kralj Milan je rešio da abdicira, ali i da donese novi ustav koji bi njegovom nasledniku obezbedio povoljniju političku situaciju.

USTAV

Proklamovana je zaštita slobode od samovolje državne vlasti; zabranjen progon srpskih građana; propisan način lišenja slobode, izvršenja pretresa; zabranjeni su preki sudovi; zabranjeno je izvršenje smrtne kazne za političke krivce.

Obezbeđena je sloboda štampe. Zabrana novina je bila predviđena u tri slučaja: uvreda kralja, uvreda stranog vladara, pozivanje na oružje.

Uvedena je sloboda zbora, dogovora i pravo udruživanja.

Nije uveden gornji dom ali je uvedena institucija kvalifikovanih poslanika kako bi se obezbedilo učestvovanje inteligencije. Izbori su bili tajni i neposredni. Aktivno biračko pravo su imali državljani sa navršenom 21. godinom života i koji su plaćali bar 15 dinara neposrednog poreza državi. Vojnici nisu imali pravo glasa. Postojala je institucija Velike narodne skupštine.

Zakonsku inicijativu su imali kralj i Narodna skupština. Zakoni su se razmatrali uz obavezno prethodno mišljenje Državnog saveta. U slučaju spora Narodne skupštine i kralja primenjivao se apel na narod.

Kontrola vlade se sprovodila putem interpelacija, pitanja i anketa, budžetskog prava te ministarske odgovornosti.

Samouprava je pripadala okruzima (okružne skupštine i okružni odbori) i opštinama (opštinski sud, opštinski odbor i opštinski zbor).

Obezbeđena je sudijska nezavisnost i nepokretnost. Državni savet je bio najviši upravni sud u zemlji.

Srbija je postala građanska, ustavna, parlamentarna monarhija. Ustav je posmatran kroz prizmu dogovora kralja i radikala. Kraljev poraz je bilo uvođenje parlamentarizma a poraz radikala uvođenje izbornog cenza, kvalifikovanih poslanika, Državnog saveta, stajanje vojske te uporedno postojanje lokalne samouprave i državnih činovnika. Opšta mana ustava je bila što je bio namenjen jednoj razvijenijoj građanskoj sredini no što je bila srpska u to vreme.

KRALJ ALEKSANDAR OBRENOVI

Kralj Aleksandar Obrenovi (Beograd, 14. avgust 1876—11. jun 1903, Beograd) je bio srpski kralj, poslednji iz dinastije Obrenovi , koji je, zajedno sa svojom suprugom kraljicom Dragom Obrenovi , ubijen u Majskom prevratu 1903. Kralj Aleksandar je bio sin kralja Milana i kraljice Natalije Obrenovi .

Posle skupštinskih izbora iz februara 1893, koji su dali podjednak broj poslanika radikalima i liberalima, nastala je teška politička kriza, a Aleksandar je rešio da uzme stvari u svoje ruke. 1. aprila 1893. godine pozvao je sve ugledne ministre i hitavo namesništvo na sve strane u Dvoru. Za vreme vladavine, stalno su se oko mladog kralja nalazila 10-12 oficira kao posluga. Nakon vladavine, kralj je pozvao goste u sve strane salon i saopštio im je da se radi poboljšanja stanja u zemlji od danas preuzima kraljevska ovlašćenja, razrešuje dosadašnju vladu i namesništvo i da Srbija ide novim političkim kursom. Tako je kralj Aleksandar izvršio dvorsku revoluciju, odnosno državni udar.

Kralj Aleksandar je pokušao da vodi politiku sa neutralnim vladama, ali mu to nije polazilo za rukom. Zato je 9. maja 1894. godine izvršio drugi državni udar i ukinuo ustav od 1888. i vratio stari iz 1869. godine.

Srbijom je odjeknula neverovatna vest 8. jula 1900. da je kralj Aleksandar zaprosio kćerku Pantelije Lunjevice, Dragu Lunjevicu-Mašin. Prvi problemi su nastali kod političara, a zatim i u vojsci.

Kralj Milan nije dao blagoslov svom sinu, napominjući u pismu da je njihova dinastija prevalila mnogo toga, ali da ju je odluka koju je doneo odvela pravo u propast. Kralj Aleksandar je naredio da se rasporede jake snage na granici i da ga u slučaju nasilnog pokušaja da sa vojskom prodre u Srbiju, uhvate i zatvore. Kralj Milan se više nije ni vraćao u Srbiju i umro je u Beogradu 1901. godine. Takođe se protiv ovakve odluke pobunila i kraljeva majka Natalija, pišući mu iz Rusije sve najružnije o Dragi Mašin.

Svi protivnici koji su bili protiv ove ženidbe su zatvoreni, kasnije, po milosti kralja pušteni, podneli su prvo ostavke, a pokušano je čak da se kod mitropolita Mihaila utiče na to da ne da crkveni blagoslov kralju. Posle objavljene veridbe, usledila je kraljeva ženidba 23. jula 1900. u Sabornoj Crkvi u Beogradu. Zbog zategnutih odnosa sa spoljnim svetom zbog ove ženidbe, kralj Aleksandar je polako da radi na srećivanju ovih odnosa. U spoljnoj politici okrenuo se odmah Rusiji, pustivši prethodno radikale iz zatvora optužene za Ivanjdanski atentat. Na ovo je oštro reagovao austrougarski poslanik u Beogradu, grof Goluhovski.

Posle smrti kralja Milana, kralj Aleksandar je u znak kraljice trudnoće pružio ruku pomirenja svim političkim opozicijama. Po izlasku političara radikalne

stranke iz zatvora, kralj je sastavio novu vladu na čelu sa radikalom Mihailom Vujićem 20. marta 1901, a ona je bila mešavina radikala i liberala. Potom je donet novi Oktroisani ustav čija je glavna karakteristika bila uvođenje dvodomnog sistema.

Naravno veliki problemi za kralja Aleksandra nastali su nepostojenjem kraljice Drage. Na ovo je prvi reagovao Carski dvor u Petrogradu i nije želeo da primi kralja i kraljicu u običnu posetu. Kralj Aleksandar je za to okrivio radikale, izvršio novi državni udar i postavio vladu na čelu sa generalom Dimitrijem Cincar-Markovićem 6. novembra 1902. godine.

Radnici i studenti priredili su 23. marta 1903. masovne demonstracije koje su se pretvorile u sukob s policijom i vojskom. Tom prilikom poginulo je šest osoba. Na Kalemegdanu je demonstrantima vatreno govorio Dimitrije Tucović. Znajući da ne može dobiti nove izbore, kralj Aleksandar se okomio na Senat, u kome se nalazilo ostatak radikala, koje je kralj okrivio za nered.

Kralj je 25. marta 1903. godine izvršio dva državna udara u razmaku od samo jednog sata. Prvim udarom je ukinut Ustav iz 1901., raspušteni su Senat i Narodna Skupština. Iza toga su izvršena nova postavljenja kraljevih ljudi u Senatu, Državnom savetu i sudovima. Zatim je kralj novim državnim udarom vratio u život stari Ustav iz 1901. godine. Nakon ovoga, vlada je sprovela izbore 18. maja 1903. koje je dobila. Ujedno, ovo je bila poslednja pobeda kralja Aleksandra na političkom polju.

U noć 29. maja (11. juna) 1903. godine, grupa zaverenika, pod rukovodstvom kapetana Dragutina Dimitrijevića Apisa, izvršila je prevrat. Kralj Aleksandar Obrenović i kraljica Draga su ubijeni u spavaćoj sobi, tela su im bačena preko prozora. Ove krvave i dramatične noći još su ubijeni: predsednik vlade Dimitrije Cincar-Marković, vojni ministar Milovan Pavlović, oba kraljeva brata Nikodije i Nikola Lunjevica, koji su svojim neodgovornim i kavgadžijskim ponašanjem, možda najviše revoltirali mlade oficire. Kapije Dvora otvorio je oficir Petar Živković, potomji general pod vladom Aleksandra Karađorđevića.

Ubistvom poslednjeg kralja iz loze Obrenović, ugasila se loza ove dinastije koja je, sa prekidom između 1842. i 1858. godine, vladala Srbijom od 1815. godine.

Kralj Aleksandar i kraljica Draga počinjavaju u kripti hrama sv. Marka u Beogradu. Na srpski presto nakon smrti kralja Aleksandra dolazi kralj Petar I Karađorđević.

CARINSKI RAT 1906-1911.

Carinski rat izme u Kraljevine Srbije i Austro-Ugarske monarhije nastupio je januara 1906, posle prekida pregovora, koji su voeni u Beogradu, radi zakljuenja trgovinskog ugovora. Prekid pregovora izazvalo je privredno prilizavanje Srbije Francuskoj ali i iznenadna objava ugovora o carinskom savezu izme u Srbije i Bugarske, koji je bio doveden na snagu jula 1905 u Beogradu, ali je bugarska vlada, protivno utvr enim uslovima za potpis samog ugovora (ugovoreno je bilo i o tome potpisana zajedni ka deklaracija, da se ugovor ne e objavljivati, pre no što Srbija zaklju i trgovinski ugovor s Austro-Ugarskom, što je bio uslov za potpis ugovora o carinskom savezu), podnela Narodnom Sobraanju ugovor o carinskom savezu na odobrenje i ovo ga je jednoglasno usvojilo (krajem decembra 1905.). Austro-Ugarska je smatrala, da je ovaj ugovor uperen protiv njenih politiki h i ekonomskih interesa, pa je prekinula pregovore sa Srbijom radi zaklju enja trgovinskog ugovora. Smatralo se pri tom, da e Srbija, budu i ekonomski slaba i zavisna od tržišta Austro-Ugarske, za svoje najvažnije proizvode, brzo kapitulirati. Austro-Ugarska je odmah zabranila uvoz stoke i sto nih proizvoda, najosjetljiviji i najvažniji proizvod Srbije. Na zabrane i pooštavanje drugih mera, koje je otpo ela primjenjivati Austro-Ugarska, Srbija je odgovorila istim merama (12. januara 1906).

6. marta 1906, pošto su po zahtevu Austro-Ugarske najpre napuštene glavne odredbe iz ugovora o carinskom savezu s Bugarskom obustavljene su represalije i postignut je sporazum o provizornom ure enju me usobnih trgovinski h odnosa do zaklju enja trgovinskog ugovora. Srbija je dobila pravo da uvozi stoku i sto ne proizvode, za koje se preko Ministarstva Narodne Privrede moralo tražiti prethodno odobrenje, i uvoz i provoz svežeg mesa i živine bez prethodnog odobrenja, uživaju i tako e pri uvozu u Austro-Ugarsku najviše povlaštenje. Neredovnom stanju u injen je kraj ugovorom jula 1910, zaklju enim u Beogradu, koji je bio ratificiran i stupio na snagu januara 1911.

Za Srbiju je ovaj Carinski rat bio od neizmerno povoljnih posledica. Prvi put se ona onda oslobodila straha i prvi put je osetila svoju snagu. Pri tom, nikakvu, ni trenutnu štetu ona nije pretrpela. Jednom jedinom merom, kojom se težilo da održi neprekinut izvoz stoke i mesa, po cenama, koje su vladale u trenutku prekida trgovinski h odnosa s Austro-Ugarskom, odobrenjem vanrednog kredita od 500.000 dinara na otvaranje i iznalaženje novih tržišta za stoku i sto ne proizvode, uspelo se izbe i i najmanje štete, jer 500.000 dinara, utrošenih na to, ne može se ubrajati u štetu. Ubrzo su na ena nova tržišta za stoku i sto ne proizvode, cene su pošle u vis i trgovina je uzela svoj normalan tok. Klani ka preduze a su u ovom vremenu u inila sjajne usluge zemlji. Poslije toga rata osetio se u Srbiji i nagao napredak trgovine i industrije i uopšte ceo privredni život i razvitak dobio je izvanredan polet, što je dalo neobi no veliki polet i nacionalnom duhu i nacionalnoj narodnoj misli. Trgovinski ugovor od 1910. nije

više mogao vratiti Srbiju u ekonomsku zavisnost, ona se posle Carinskog rata našla na širokom prostoru, i nove veze pokazale su se vrste i solidne.

ANEKSIONA KRIZA

Aneksiona kriza (1908-1909) (u stranoj literaturi poznata i kao Bosanska kriza) je usledila nakon aneksije Bosne i Hercegovine Austro-Ugarskoj, izvršene proglasom cara Franca Jozefa 7. oktobra 1908. godine. Kao neposredan povod poslužila joj je Mladoturska revolucija, izvedena u leto 1908.

5. oktobra 1908. je Bugarska proglasila nezavisnost, a vec sledeceg dana, 6. oktobra Austrougarska objavljuje da aneksira Bosnu i Hercegovinu. U ovaj događaj su, posredno ili neposredno, bile ukljucene Rusija, Otomansko carstvo, Francuska, Velika Britanija, Italija, Srbija, Crna Gora i Nemacka. Aktom aneksije, izvedenim bez prethodnog sporazuma sa velikim silama, koje su joj na Berlinskom kongresu dale mandat za okupaciju Bosne i Hercegovine, Austro-Ugarska je izvršila ociglednu povredu medunarodnih ugovora i izazvala proteste u Evropi, utoliko više što se u isto vreme, i u sporazumu sa njom, Bugarska proglasila za nezavisnu.

Predstavnici pravoslavnih i muslimanskih narodnih organizacija dali su u Budimpešti izjavu da je aneksija izvršena bez pitanja i protiv volje stanovništva i uputili su posebnu delegaciju u evropske prestonice da tu izjavu stavi do znanja velikim silama.

U Srbiji je aneksija izazvala veliko uzbuđenje, jer se osećalo da se Austrija time ucvršćuje na Balkanu, da duboko pogada nacionalnu budućnost srpstva i da želi da presece sve nade u budućnost velike samostalne srpske države. Srbi su protestovali, stvorili Narodnu odbranu sa ciljem da smiri partijske strasti i prikupi dobrovoljce za eventualne borbe, i obrazovali (februara 1909) koncentracionu vladu pod predsedništvom Stojana Novakovica.

Pod pritiskom opšteg neraspoloženja u Evropi, u želji da sporu oduzme evropski karakter, Austrija je sa Turskom sklopila sporazum, platila joj odštetu i pocela pripreme da silom uguši srpske proteste pre no što dodje do konferencije velikih sila, koju je predlagala Rusija. Rusko posredovanje sprecila je Nemacka pretnjom u Petrogradu, zbog cega je Srbija morala da se pokori, ali posredovanjem Engleske oslobođena je isuviše ponižavajuće izjave koju je tražila bečka vlada.

Aneksijom Bosne i Hercegovine srpsko pitanje dobilo je evropski karakter, jer je u celom svetu ostao utisak da je Austro-Ugarska izvela nezakoniti akt. Pored Srbije bila je uvredjena i Rusija. U Srbiji ovaj događaj upozorio je na blisku opasnost, stavio je krupna nacionalna pitanja iznad partijskih, izveo koncentraciju narodnih snaga i izazvao jakanje nacionalizma i nacionalne solidarnosti.

Ova kriza je na neko vreme poremetila odnose između Austrougarske i Rusije. Takode, ova kriza se smatra uvodom u Prvi svjetski rat. Berlinskim sporazumom iz aprila 1909. kriza se završava.

PRVI BALKANSKI RAT

Krajem 19-og i početkom 20-og veka Osmanlijsko carstvo se nalazilo u velikoj krizi i stalno su ga potresali kako unutrašnji tako i spoljašnji udari tako da njegova diplomatija i armija nisu bile u situaciji da brane interese i integritet carstva.

Balkanske države su, pod pokroviteljstvom Rusije poele sa pregovorima a početkom jeseni 1912. godine i stvorile Balkanski savez (Srbija, Bugarska, Crna Gora i Grčka)

Saveznici nisu razradili zajednički plan nastupanja niti su na inili bilo kakav pokušaj koordinacije me u sobom. Tako da je svaka država za sebe vodila rat, mada su se bitke vodile na etiri različita fronta. Bugari su se suoili sa ve inom Osmanlijskih snaga, koje su štatile puteve do Carigrada, u Trakiji, sa sekundarnim operacijama prema Makedoniji; Srbi i Crnogorci su operisali na prema Kosovu i Metohiji, Sandžaku, Severnoj Makedoniji i Albaniji; Grci su operisali u Južnoj Makedoniji, u pravcu Soluna kao i prema Epiru i Joniji (Janjinama).

Osmanlije su se 1912. godine, nalazile u teškoj poziciji. Još uvek su bili u ve oduženom ratu sa Italijanima u Libiji, koji je trajao do 15 (18) oktobra, nekoliko dana po početku Balkanskog rata. To je bio jedan od razloga što nisu bili u mogućnosti da značajnije pojačaju svoje položaje na Balkanu, kako su se odnosi sa balkanskim državama pogoršavali.

Crna Gora je 8. oktobra 1912. godine, objavila rat Osmanlijskom Carstvu i time započela Prvi balkanski rat.

Srpska vojska brojala je oko 400 000 ljudi a sastojala se od 3 armije. Komandant Prve armije bio je prestolonaslednik Aleksandar (južni pravac ka Makedoniji), Druge general Stepa Stepanovic (istočni pravac kao pomoć bugarskoj vojsci u opsadi Jedrena) a Treće general Bozidar Jankovic (pravac jugozapada ka Raskoj i Kosovu). Nacelnik Generalstaba bio je general Radomir Putnik.

Srpski komandanti su smatrali da će ve inu osmanlijskih snaga biti razvijena u Vardarskoj dolini i na strateški važnoj visoravni Ove Polje. Cilj je bio da se sa tri armije i dvokrakim napadom opkoli osmanlijska armija. Kumanovska bitka, koja je poela odmah na početku rata trajala je između 23-24 oktobra 1912. godine, i bila je prva velika bitka koju je vodila srpska vojska u Prvom balkanskom ratu. Rezultat bitke je bila srpska pobeda nad Turskom Vardarskom armijom (general Radomir Putnik je posle bitke unapređen u vojvodu). Posle ovog teškog poraza, osmanlijska armija je bila prinuđena da napusti ve i deo

vardarske doline uz teške gubitke u ljudstvu (uglavnom dezerterstvo) i ratnom materijalu.

Snage Crne Gore su dejstvovala u tri smera ka: Raškoj, Metohiji, Skadru.

Na prva dva fronta snage Crne Gore sa jedne i trupe Srbije sa druge strane oslobodile su Rašku, Metohiju i Kosovo i tako uspostavile zajedničku granicu. Nakon toga se veći deo vojske Crne Gore okrenuo opsadi Skadra, koji je predstavljao najjače tursko uporište u tom delu Balkana.

Londonski ugovor o miru zaključen je 30. maja 1913. godine uz posredstvo velikih sila i okončan je Prvi balkanski rat. Ovim ugovorom Osmanlijsko carstvo je bilo prinuđeno da se odrekne svih svojih evropskih provincija zapadno od linije Enos - Midija. Iako su članice Balkanskog saveza kao pobednice Prvog balkanskog rata trebale same da diktiraju mirovne uslove u sklapanje mirovnog ugovora su se umešale i velike sile. Srbija, Grčka i Crna Gora su morale da napuste Albaniju. Na stvaranju Albanije insistirale su Italija koja je imala svoje planove prema Albaniji i Austrougarska koja je time želela da spreči Srbiju da izađe na more i time je oslabi u predstojećem sukobu koji je bio neminovan posle proterivanja Turaka sa Balkana.

Nezadovoljstvo Londonskim ugovorom o miru koji je stvoren uz uticaj velikih sila i neslaganja među saveznicama oko osvojenih teritorija u Makedoniji, dovešće do izbijanja Drugog balkanskog rata u junu 1913. godine koji će izmeću sebe voditi dojučešnje saveznice

DRUGI BALKANSKI RAT

Prvi balkanski rat se završio Londonskim sporazumom, koji je potpisan 30. maja 1913. Balkanska liga je izbacila Otomansko carstvo iz Evrope, sa izuzetkom Atalje i Galipoljskog poluostrva. Srbiji je Londonskim ugovorom oduzet izlaz na Jadransko more preko Albanije, tako da je ona kao država koja je ponela najveći teret u Prvom balkanskom ratu, tražila od Bugarske delove Makedonije.

Ipak, pre nego što je sporazum postpisan, Grčka i Srbija su stvorile vojni savez usmeren protiv Bugarske kojim bi podelili sporne krajeve Makedonije među sobom. Bugarska je mislila da su njena teritorijalna proširenja nedovoljna. Još jedan problem za Bugarsku je bio stav Rumunije. Oni su tražili bugarsku tvrđavu Silistriju na Dunavu kao cenu za neutralnost u Prvom balkanskom ratu. To je bila cena koju Bugari nisu bili spremni da plate.

Na frontu u centralnoj Makedoniji, srpske snage su potisnule Bugare na istok u Bregalni kraj (30. jun-9. jul.)

Srpski plan za bitku zasnivao se na ratnom planu, koji je predviđao strategijski doček bugarskog napada na bregalni kom frontu i po odbijanju ovoga, prelaz u nastupanje treće srpske armije u vezi sa Grcima. — I ako je plan predviđao napad Bugara i ako je srpska vojska donekle bila na oprezu, ipak se nije znalo vreme bugarskog napada i bitka je bila iznenadna za nju. Gubici kod 1. i 3. srpske armije bili su oko 20.000 mrtvih i ranjenih, kod 4. bugarske armije oko 30.000 mrtvih, ranjenih i zarobljenih.

Najžešći boj je doživela timočka divizija, koja je uspešno branila juriše dvaputa nadmoćnijih Bugara.

Srbi su zadobili materijalnu i moralnu pobjedu, koju istina nisu eksploatisali, ali su zadobili veliki plen i znatan broj zarobljenih. Bugarski ratni plan potpuno je rastrojen i oni su bili prinuđeni da pređu u defanzivu. Posedice ove bitke bile su ulazak i Rumunije i Turske u rat protiv Bugara i ubrzanje završetka rata.

Nevolje Bugarske iskoristile su odmah ostale balkanske države. Rumuni su napali 10. jula, zauzevši spornu Dobrudžu i ugrožavajući Sofiju sa severa. Da stvar bude još gora, Turci su iskoristili situaciju da povrate svoje bivše posede u Trakiji, uključujući i Jedrene, koji su Bugari napustili 23. jula bez ispaljenog metka. Turska i rumunska vojska nisu imale žrtve u borbi, iako su obe armije teško patile zbog ponovnog izbijanja kolere.

Primirje je potpisano 31. jula, a pitanja teritorija su rešena sporazumima iz Bukurešta i Carigrada. Bugarska je izgubila većinu teritorija zadobijenih u Prvom balkanskom ratu, uključujući Dobrudžu, većinu Makedonije, Trakije i egejske obale sa izuzetkom luke Dedega. Srbija je postala dominantna sila na Balkanu, a Grčka je dobila Solun i njegovu okolinu zajedno sa većinom obale zapadne Trakije. To je bio samo privremeno rešenje. 10 meseci kasnije borbe su obnovljene sa početkom Prvog svetskog rata.

PRVI SVETSKI RAT

UZROCI

Prvi svetski rat je bio oružani sukob između dva saveza država (Antanta i Centralne sile) koji se odvijao na više kontinenta od 1914. do 1918. Posledica rata je bilo više od 40 miliona žrtava, uključujući i približno 20 miliona mrtvih vojnika i civila, i značajna razaranja država i ekonomija, te se smatra prvim ratom globalnih, svetskih, razmera. Otuda je prvo nazivan Veliki rat. Oko 60 miliona evropskih vojnika je bilo mobilisano od 1914. do 1918.

Neposredni povod za Prvi svetski rat bio je Sarajevski atentat. Međutim, uzroci su bili mnogo dublji.

Krajem XIX i početkom XX veka postojala su dva velika vojno-politička saveza – Centralne sile i Antanta. Centralne sile – Austro-Ugarska i, pre svega, Nemačka – su težile novoj podeli sveta (pre svega kolonija) zbog čega su došle u konflikt sa starim kolonijalnim silama, naročito sa Engleskom i Francuskom. Vremenom, odnosi između blokova su se zaoštrili, a to je značilo stalnu trku u naoružavanju, nastupanje krize i sporove među suprotstavljenim blokovima, izbijanje brojnih lokalnih ratova, špijunske afere, itd.

Opšte je prihvaćeno da je atentat na austro-ugarskog prestolonaslednika Franca Ferdinanda u Sarajevu bio samo neposredan povod za Prvi svetski rat, dok su stvarni uzroci mnogo dublji, od kojih su centralni porivi i interesi različitih nacionalističkih elemenata.

SARAJEVSKI ATENTAT

Sarajevski ili Vidovdanski atentat se dogodio 28. juna 1914. godine u Sarajevu kada su članovi organizacije Mlada Bosna ubili nadvojvodu Franju Ferdinanda, austro-ugarskog prestolonaslednika, i njegovu suprugu Sofiju Hotek.

U samom atentatu učestvovalo je sedam osoba raspoređenih po maršruti od polja gde su se održavali manevri do Gradske vijećnice: Mehmed Mehmedbašić, Vasa Luburić, Nedeljko Čabrinović (bacio je bombu na povorku, ali je prestolonaslednik odgurnuo bombu sa krova i ona je pala na sledeći automobil u koloni), Cvetko Popović, Danilo Ilić, Trifko Grabež i Gavrilo Princip. Neobičnim spletom okolnosti, (pogresnim skretanjem) nadvojvodin automobil je u trenutku prošao pored Gavrila Principa koji je iskoristio priliku i potegao pištolj. Prvi hitac je ranio nadvojvodu u vrat, a drugi, namenjen guverneru Bosne i Hercegovine, ranio je Sofiju u predeo stomaka. Oboje su podlegli ranama na putu ka rezidenciji guvernera. Princip je, kao i Čabrinović, pokušao da poini samoubistvo, kapsulom cijanida, no i u njegovom slučaju je otrov zatajio. Pokušaj da sebi ispali hitac u glavu preduhitrili su pripadnici policije.

Gavrilo Princip i ostali atentatori, kao i brojne osobe koje je Austro-Ugarska policija identifikovala kao saradnike, bili su uhapšeni. Suđenje im je u Sarajevskom procesu od 12. do 23. Oktobra 1914. godine. Presude su donesene 28. Oktobra. Petoricu zaverenika izrečena je smrtna kazna (Ilić, Čabrinović, Kerović, Jovanović i Milović), dok su Princip i Čabrinović, s obzirom na to da su po Austro-Ugarskom zakonu bili maloletni, dobili maksimalnu kaznu od 20 godina zatvora.

AUSTRIJSKI ULTIMATUM

U ovako komplikovanim situacijama ne može se prebaciti odgovornost jednoj državi kao što je to u inila Austro-Ugarska optužuju i Srbiju da je ona organizovala atentat.

Austro-ugarski ultimatum Srbiji ili Julski ultimatum bio je ultimatum upu en vladi Srbije 23. jula 1914. godine, posle Sarajevskog atentata. Dokument je opisan kao najteži ultimatum ikada upu en jednoj državi od strane druge od strane britanskog ministra inostranih poslova ser Edvarda Greja. Smatralo se da se njegovi zahtevi ne mogu ispuniti i da je ultimatum samo na in za stvaranje povoda za rat. Kada je Austro-Ugarska odbila srpsko uslovno prihvatanje zahteva i objavila rat, to je pokrenulo niz doga aja koji e svet uvesti u Prvi svetski rat.

Srpska vlada je uslovno prihvatila sve zahteve ultimatumā, sem ta ke broj 6 koja je zahtevala mešanje austro-ugarskih organa u sudski postupak, jer bi to predstavljalo kršenje ustava i suvereniteta Srbije.(TACKA 6 "Da preduzme sudski postupak protiv sau esnika Sarajevskog atentata koji su na srpskoj teritoriji, uz pomo i uputstva austro-ugarskih organa").

Na elnik Vrhovne komande bio je vojvoda Radomir Putnik a komandant regent Aleksandar. Prva armija, pod komandom generala Petra Bojovi a, nalazila se na prostoru Grocke, Smederevske Palanke, Ra e i Topole. Druga armija, pod komandom generala Stepe Stepanovi a, nalazila se u rejonu Obrenovca, Lazarevca i Aran elovca. Tre a armija, pod komandom generala Pavla Juriši a Šturma, štitila je severnu i severozapadnu granicu od uš a Kolubare do Ljubovije, dok se Uži ka vojska, pod komandom generala Miloša Božanovi a, nalazila u rejonu Užica, kako bi kontrolisala pravce koji od Višegrada i Bajine Bašte vode dolinom Zapadne Morave.

CERSKA BITKA

Cerska bitka je znamenita bitka vo ena od 16. do 20. avgusta 1914. na širokom prostoru planine Cera u kojoj je hrabra srpska vojska izvojevala protiv austrougarskih trupa prvu savezni ku pobeđu u Prvom svetskom ratu.

Cerskoj bici prethodile su borbe srpskih predstražnih odreda na Drini i Savi, koji su puna etiri dana, od 12. do 15. avgusta, hrabro odolevali nadiranju znatno brojnijih i ja ih austrougarskih trupa.

Do prvog okršaja na planini Cer došlo je u no i 15. na 16. avgust izme u delova 21. austrougarske divizije i delova Kombinovane divizije. U ogor enim no nim borbama kod Tekeriša, Srbi su primorali austrougarske snage na povla enje. Me utim, sutradan ujutro, 9. austrougarska divizija ugrozila je levo krilo Kombinovane divizije i primorala je da se povu e. Front se stabilizovao nakon neposredne intervencije komandanta Stepe koji je uvo enjem Moravske 1. divizije odbacio 9. austrougarsku diviziju i zauzeo Begluk. Konji ka divizija dejstvovala je sa snagama Druge armije i Sumadijske 1. divizije. Povla enje preko Drine razbijene austrougarske snage otpo ele su u no i 19. na 20. avgust i nastavile ceo sutrašnji dan.

Zbog izuzetnih zasluga u rukovo enju i komandovanju u Cerskoj bici, komandant Druge srpske armije Stepa Stepanovi unapre en je u in vojvode. Ta prva pobeđa saveznika u Prvom svetskom ratu afirmisala je komandanta Stepu, što je bitno oja alo i moral savezni ke vojske.

Gonjenjem neprijatelja do Drine i završnim borbama kod Šapca, 21-24. avgusta 1914. godine, okon ana je tzv. cerska operacija.

U Cerskoj bici srpske snage izgubile su više od 16.000 vojnika, dok su austrougarski gubici iznosili oko 25.000 poginulih.

BITKA NA DRINI

Bitka na Drini ili Drinska bitka predstavlja niz borbi koje su vodile snage Kraljevine Srbije, sa ciljem da zaustave drugi pokušaj Austrougarske da prodre u Srbiju, tokom 1914. godine. Posle teških i krvavih rovovskih borbi, srpska vojska je bila primorana na povlačenje, usled manjka hrane, ratnog materijala, a pogotovo artiljerijske municije. Povlačenje srpske vojske, povuklo je sa sobom i egzodus lokalnog stanovništva, koje se bojalo novih masakra od strane austrougarske vojske. Najkrvavije bitke bile su kod Guceva i na Mackovom kamenu.

KOLUBARSKA BITKA

Kolubarska bitka vođena je u novembru i decembru 1914. godine na frontu od preko 200 km. Okončana je uspešnom protivofanzivom koju su izvele snage Prve armije pod komandom generala Živojina Mišića, protiv brojnije i bolje opremljene austrougarske vojske, u trenutku kada je ceo svet očekivao vesti o kapitulaciji Kraljevine Srbije.

U trenutku kada su evropske telegrafске agencije očekivale vesti o slomu srpske vojske i kada je V austrougarska armija priredila svečanu paradu u Beogradu, otpočela je velika protivofanziva celokupne srpske vojske. Nakon velike artiljerijske pripreme u 7:00 otpočeo je napad. Austrougarske trupe su u potpunosti iznenađene, jer su smatrale da je srpska vojska nesposobna i za odbranu, a kamoli za protivudar, pa su bile primorane na povlačenje.

Najveći značaj Kolubarske bitke ogleda se u tome što Austro-Ugarska nije uspela da svojim snagama uništi Kraljevinu Srbiju, zbog čega su Centralne sile i tokom 1915. godine primorane da se bore na tri fronta i što je još bitnije Nemačka je bila primorana da pošalje pomoć u ljudstvu na Balkanski front, čime su oslabljene njene snage na preostala dva fronta, a samim tim i njene šanse da uspešno eliminiše jedan od njih.

Bitka je imala značaj i na globalnom planu. Silovita srpska pobeda odložila je ulazak u rat Bugarske, koja se spremala da uđe u rat na strani Centralnih sila, raunavajući da je Srbija poražena i da će bez borbe doći do teritorija oko kojih je protiv Kraljevine Srbije godinu dana ranije vodila Drugi balkanski rat. Srpska pobeda je doprinela odluci Kraljevine Italije da uđe u rat na strani Antante.

General Živojin Mišić je zbog uspešnog vođenja operacije unapređen u ino vojvode, dok je njegov suparnik Oskar Potiorek smenjen sa mesta glavnokomandujućeg Balkanske vojske krajem 1914. godina, a na njegovo mesto je postavljen nemački feldmaršal August von Makenzen.

RATNE 1915-16.GODINA

Najve i ratni problemi tek su se nadvijali nad Srbijom i Crnom Gorom. U septembru 1915. u Sremu i severoistočnoj Bosni prikupljala se austrougarska 3. armija, u južnom Banatu nemačka 11. armija, u zapadnoj Bugarskoj bugarska 1. armija a južnije od nje 2. armija. Svim ovim trupama - po nekim podacima 800.000 ljudi savremeno opremljenih - komandovao je nemački generalfeldmaršal August von Mekenzen. To je bila neposredna priprema za koncentriranu ofanzivu protiv Srbije uz pomoć elitnih jedinica tri države a Mekenzen se pokazao u dotadašnjem toku rata kao jedan od najsposobnijih nemačkih komandanata.

Srbija je napada u moguća da suprostavi najviše 300.000 vojnika uz to velikim delom starije životne dobi razvučenih na blizu 1.000 kilometara fronta i rasturenih na razne strane kako bi zaustavili napade sa severa, zapada i istoka. Srpske glavne snage ovako su raspoređene: 1. armija prema Bosni, 2. armija prema Bugarskoj, 3. armija prema severu, glavni grad branile su trupe Odbrane Beograda čiji je komandant bio Mihailo Živković. Vrhovna komanda nalazila se u Kragujevcu. Stanje srpske vojske je bilo izuzetno nepovoljno, vladao je opšti zamor, slaba ishrana, nedostatak ratnog materijala, a pristizala je zima.

Iako je stanje bilo zrelo za kapitulaciju, pojavila se ideja o kontraofanzivi koja je poticala od vojvode Živojina Mišića; na četiri sastanka (29. novembar - 1. decembar) sa Stepom Stepanovićem, Pavlom Jurišićem Šturmom i M. Živkovićem, Mišić je predlagao kontraofanzivu. Ideja nije prihvaćena, te je preostalo da se postupi po naredjenju Vrhovne komande.

Uništivši ili zakopavši teške i poljske topove, srpska vojska je krenula 3. decembra put Crne Gore i Albanije. Kretanje je bilo sporo po zaleženim putevima, a dodatni problem su predstavljali napadi Albanaca koji nisu priznavali vlast Esad-paše Toptanija, saveznika Srbije. 13. decembra glavnina srpske vojske je bila između Andrijevice i Podgorice, a u periodu od 15. do 21. decembra je stigla u okolinu Skadra. Prema podacima srpske Vrhovne komande, na albansku obalu je stiglo oko 110.000 vojnika i 2.350 oficira. Pretpostavlja se da je od početka povlačenja život izgubilo oko 72.000 ljudi. Ukupno je preko Albanije prešlo oko 54.000, a preko Crne Gore oko 90.000 ljudi.

MOJKOVACKA BITKA I KAPITULACIJA CRNE GORE

S malaksavanjem otporne snage srpske armije neprijateljskom pritisku je sve više bila izložena Crna Gora. Austrougarska 3. armija otpočela je 5. januara opšti napad na crnogorsku vojsku. Iako u izuzetno teškom položaju Crna Gora je bila svoje najsajnije bitke. U sektoru Mojkovca austrougarske trupe su počele napad 5. januara a 6. su prešle u napad svim snagama pa su do kraja dana napravile vešice i prodor u odbrambenim položajima Sandžaka vojske. Divizijar serdar Janko Vukotić donosi na Božić 7. januara istorijsku odluku: ne povlaćiti se, ne čekati neprijatelja već napasti. U zoru 7. januara napad je otpočeo Uskokički bataljon i odmah za njim Kolašinska brigada. U borbi koja je trajala od zore do sumraka sandžaka vojska ne samo što je odbacila neprijatelja već ga je tako potukla da mu je oduzela svaku ofanzivnu snagu. Time dostignutu granicu između Berana i Andrijevice, u sektoru Mojkovca i na reci Tari držali su sve do 18. januara kada im je naredeno da se predaju. Na Lovčenskom frontu

situacija je stajala drugačije: višestruko nadmoćne (u ljudstvu 6:1) austrougarske trupe posle krvave borbe zauzele su Lovćen 11. januara. U celini uzevši crnogorska vojska se pokazala dorasla iskušenjima što se ne može reći i za organe vlasti. Odbijaju i da naredi povlačenje vojske zajedno sa Srbijancima kralj je napustio zemlju 19. januara ne ostavivši nikakve instrukcije za dalji rad. Krnja vlada je odlučila da obustavi otpor 20. januara.

POVLACENJE NA KRF

Posle više od mesec dana teških marševa, po lošem vremenu, srpska vojska se okupila kod Skadra, Drača i Valone. Dolazak na albansku jadransku obalu nije značio i konačan spas. Na samoj obali veliki saveznici nisu bili organizovali zadovoljavajući prihvat, a jedan saveznik (Italija) se ponašao kao neprijatelj. 28. decembar Nikola Pašić je uručio izjava italijanske vlade u kojoj je rečeno da srpska vojska ne prelazi reku Škumbur da ne bi došla u sukob sa italijanskom vojskom. U korist Srba je intervenisala ruska diplomatija; pred ruskim poslanikom u Rimu, italijanski ministar spoljnih poslova Sidnej Sonino se branio da je učinio sve što je mogao za spas srpske vojske što se nije kosilo sa „životnim interesima Italije“.

Nikola Pašić je 15. januara 1916 uputio cirkular ruskom caru Nikolaju II tražeći pomoć. On je stigao do cara Nikolaja 18. januara i istog dana je Nikolaj poslao telegram kralju Velike Britanije i predsedniku Francuske, u kome je rekao da ako srpska vojska ne bude spasena, da će Rusija raskinuti savez sa njima. Intervencija ruskog cara je ubrzala savezničku pomoć, a italijanska vlada je dozvolila Srbima da uđu u Valonu.

28. januara francuska vlada je odlučila da njena mornarica odloži sve druge transporte dok iz Albanije ne bude izvučena srpska vojska. Od toga dana saveznički brodovi su pošli ubrzano prevoženje. Do 15. februara prevezeno je na ostrvo Krf 135.000 ljudi i u Bizertu oko 10.000 ljudi. Prvo iskrcavanje na Krfu, 'Ostrvu spasa' kako su ga prozvali Srbi, bilo je u pristaništu u Guviji (Govino), šest kilometara severno od grada Krfa. Do aprila se na Krfu prikupilo 151.828 vojnika i civila. Materijalne troškove opremanja i izdržavanja srpske vojske preuzele su Francuska i Velika Britanija.

Prvi dani na Krfu su bili užasni za Srbe. Saveznici nisu imali dovoljno vremena da se pripreme za adekvatan prihvat tako velikog broja ljudi. Nije bilo dovoljno hrane, odeće, ogreva i šatorske opreme, pa su vojnici, izmučeni od napornog marša, masovno umirali. Ni vremenske prilike nisu bile naklonjene srpskim vojnicima jer je kiša neprekidno padala danima. Premorena i izmučena vojska je pod vedrim nebom, bez šatora i zaklona sedam dana teško podnosila ledenu kišu. Na ostrvu Vido su iskrcavani najteži ranjenici i bolesnici i to su uglavnom bili najmlađi koje je povlačenje najviše pogodilo. Od 23. januara do 23. marta 1916 umrlo je 4.847 ljudi. Malo ostrvo Vido kod Krfa, koje je bilo organizovano kao bolnica, je pretvoreno u "ostrvo smrti", a more oko njega u "plavu grobnicu". Bez mogućnosti sahrane, oko 5.400 umrlih je spušteno u more. Iz pijeteta i poštovanja prema umrlim srpskim junacima, grčki ribari narednih 50 godina nisu izlovljavali ribu u tom području.

Na ovom putu srpski narod je doživeo jedan od najvećih egzodusa u svojoj istoriji. U zvaničnom izveštaju ministra vojnog generala Božidara Terzića, predsedniku vlade Nikoli Pašiću piše da je nestalo, umrlo, poginulo ili zarobljeno 243.877 ljudi.

Srpska vojska se oporavila i reorganizovala do aprila i takva je prevezena na Solunski front gde je dobila svoj sektor i igrala važnu ulogu u njegovom probijanju dve godine kasnije.

PROBOJ SOLUNSKOG FRONTA

U jesen 1918. godine, uporedo sa ofanzivom saveznih snaga na zapadu pripremana je i velika ofanziva na Solunskom frontu.

Komandant saveznih snaga je tražio od srpske Vrhovne Komande da proširi front svoje vojske, ali načelnik Štaba srpske Vrhovne Komande, general Petar Bojović, nije se složio sa tim i tražio je, naprotiv, da se srpski front još više skрати. Kao rezultat ovih nesuglasica došlo je do promena - na mesto generala Gijoma, došao je general Franše D'Epere, a na mesto generala Bojovića došao je vojvoda Mišić, čiju je Prvu armiju primio general Bojović. Vrhovnu komandu nad celom saveznom vojskom imao je francuski general Franše d' Epere, a nad srpskom, pored prestolonaslednika Aleksandra i vojvoda Živojin Mišića.

U zoru 15. septembra 1918. general Franše de Epere naredio je da se krene u proboj Solunskog fronta, u kome je srpska vojska odigrala glavnu ulogu i koji se ubraja među najuspešnije operacije Prvog svetskog rata. U 5.30 časova, posle snažne artiljerijske pripreme, divizije prvog ešalona Druge armije krenule su u napad.

Srbi su napredovali brzo i nezaustavljivo. Posle nedelju dana Srbi prelaze Vardar i Solunski front bio probijen. Trupe Živojin Mišića oslobodile su Niš, Leskovac i Pirot. Trupe Petra Bojovića napreduju brzo i oslobodili su Beograd. Posle mesec dana Bugarska je kapitulirala. 6.200 Bugarskih vojnika radosno odlazi u zarobljeništvo. Car Vilhelm je ogorčen na njih, rekao je. "6000 Srpskih vojnika odlaze u rat, SRAMOTA"!

PRVI SVETSKI RAT

Prvi svetski rat je najveći i oružani sukob u dotadašnjoj istoriji ove anstva. Zato je sve do Drugog svetskog rata nazivan Veliki rat. Trajao je više od četiri godine i u njemu je učestvovalo 36 država sa oko 1,5 milijardom ljudi (tri četvrtine ondašnje svetske populacije). Oko 70 miliona ljudi bilo je pod oružjem. Poginulih je bilo između 10 i 21 milion, a ranjenih još više.

Uzroci i povod za početak svetskog sukoba

Povod za Prvi svetski rat bio je Sarajevski atentat ali su uzroci bili mnogo dublji. Krajem XIX i početkom XX veka postojala su dva velika vojno-politička saveza – Centralne sile i Antanta. Centralne sile – Austro-Ugarska i, pre svega, Nemačka – su težile novoj podeli sveta (pre svega kolonija) zbog čega su došle u sukob sa starim kolonijalnim silama, naročito sa Engleskom i Francuskom. Vremenom, odnosi između blokova su se zaoštrili što je dovelo do tzv. politike hladnog rata, a to je značilo stalnu trku u naoružavanju, nastupanje krize i sporove među suprotstavljenim blokovima, izbijanje brojnih lokalnih ratova, špijunske afere, itd.

Rat je lako mogao početi i pre 1914. jer je postojalo više političkih kriza i lokalnih ratova koje su mogle da posluže kao povod za početak svetskog sukoba – Prva marokanska kriza 1905-6, Druga marokanska kriza 1911, Aneksiona kriza 1908, itd. Do rata tada ipak nije došlo jer vojne pripreme članica Antante nisu bile okončane. Zato su one uspešno odlagale svetski sukob sve do 1914. Nemačka i Austro-Ugarska su nametnule svetu rat 1914. godine, znajući da su u tom trenutku vojnički najspretnije i da će je u roku od nekoliko godina njihovi suparnici u snazi oružane sile dostići, možda čak i nadjačati.

Začarani blokovi

Prvi svetski rat je bio sukob dva imperijalistička bloka (Centralne sile i Antanta). I za jedan i za drugi blok ovo je rat osvajanja zbog karaktera. Centralne sile su nastojale da kroz ovaj rat izvrše novu podelu sveta, a sile Antante da odbrane svoje pozicije (prvenstveno kolonije) i da ih još više prošire. Za neke manje evropske države, članice Antantinog bloka, ovo je odbrambeni rat, dakle rat pravednog karaktera – za Belgiju, Srbiju, Crnu Goru itd.

Glavni ratni ciljevi Centralnih sila

Nemačka je planirala da ratom nasilno oduzme kolonije od Francuske, Engleske i Belgije, a od Rusije Poljsku, Ukrajinu, Belorusiju i Pribaltik i tako uspostavi svoju dominaciju u svetu, dok je njena bliska saveznica Austro-Ugarska planirala da porazi Srbiju i nametne svoj dominantan položaj na celom Balkanskom poluostrvu.

Glavni ratni ciljevi sila Antante

Velika Britanija je planirala da ratom oduzme nemačke kolonije u Africi i Aziji i turske posede na Bliskom istoku (Palestinu, Irak i druge). Francuska je težila da učestvuje u podeli nemačkih kolonija u Africi, da povrati svoje pokrajine Alzas i Lorenu (izgubljene u Francusko-pruskom ratu 1870-1871) i da oduzme bogatu Sarsku oblast od Nemačke. Rusija je planirala da ratom zauzme pokrajne Galiciju i Bukovinu koje su bile u sastavu Austro-Ugarske, da uspostavi svoj dominantan položaj na Balkanu i da oduzme od Turske važne moreuze Bosfor i Dardanele i još neke teritorije na Kavkazu. Japan je planirao da zauzme nemačke dalekoistočne kolonije i uspostavi svoju

dominaciju nad celim Dalekim istokom. Italija je planirala da zauzme pokrajnu Tirol koja je bila u sastavu Austro-Ugarske i još neke manje slovenačke i hrvatske teritorije.

Hronologija

Sarajevski atentat, izvršen 28. juna 1914., shvaćen je i u Beču i u Berlinu kao dobar povod za otpočinjanje već dugo nameravanog rata. Austro-Ugarska to koristi kao povod za objavu rata Srbiji 28. jula 1914. Na to su Rusija i Francuska otpočinje mobilizaciju jer nisu hteli da dozvole poremećaj ravnoteže snaga na svoju štetu. Nemačka to koristi kao povod za objavu rata Rusiji – 1. avgusta i Francuskoj 3. avgusta 1914. godine. Turska je zvanično objavila neutralnost, ali je već 2. avgusta 1914. potpisala tajni sporazum sa Centralnim silama i u novembru 1914. započela rat protiv Rusije na Kavkazu. Nemački napad na Belgiju 3. avgusta 1914. iskoristila je Velika Britanija za objavu rata Nemačkoj 4. avgusta 1914.

Najveći rat u dotadašnjoj ljudskoj istoriji je tako mogao da počne, mada niko od njegovih aktera u početku nije to slutio.

Tokom rata i Centralne sile i sile Antante su nastojali da za sebe pridobiju što više saveznika, obećavajući im delove teritorija država uglavnom iz suprotnog tabora tajnim ugovorima kao nagrada za ulazak u rat. Tako su Antantinom bloku pristupili:

Japan 23. avgusta 1914. – japanska vojska ubrzo potom zauzima sve nemačke dalekoistočne kolonije na Pacifiku i u Kini

Italija 26. jula 1915. – posle potpisivanja tajnog ugovora u Londonu,

Rumunija 28. avgusta 1916. – jer su joj saveznici obećali Erdelj, Bukovinu i Banat

SAD 6. aprila 1917. – posle nemačke objave neograničenog podmorničkog rata

Grčka juna 1917.

Kina 14. avgusta 1917.

Latino-američke države Brazil, Bolivija, Peru, Urugvaj, Kuba i mnoge druge.

Bloku Centralnih sila priključila se, pored Turske, i Bugarska 11. oktobra 1915. – pošto joj je Nemačka blok obećala Makedoniju i istočne delove Srbije.

Planovi i strategije

Nemci su, prema ranije stvorenom planu, tzv. Šlifenov plan (nazvan po svom tvorcu nemačkom generalu-feldmaršalu Alfredu fon Šlifenu, koji je kasnije nešto izmenio general Helmut fon Moltke Mlađi) planirali rat na dva fronta. Plan je predviđao najpre ofanzivu i jaku koncentraciju nemačkih snaga na Zapadnom frontu (78 divizija), a defanzivu i slabu koncentraciju na Istočnom frontu (9 divizija). Upadom kroz Belgiju i severnu Francusku trebalo je za 6 do 8 nedelja uništiti francusku vojsku, zauzeti Pariz i tako diktirati uslove mira Francuzima. Posle toga sve nemačke snage trebale su u isto tako munjevitom pohodu poraziti Rusiju na istoku i prisiliti je na mir.

Brzom intervencijom ruske vojske 1914. onemogućen je uspeh ovog nemačkog plana i omogućena je pobeda francuske vojske na Marni početkom septembra 1914., čime je srušena nemačka koncepcija i taktika vođenja munjevitog rata i brze i lake pobede.

Najznačajniji frontovi

Tokom rata najznačajniji frontovi (ratišta) bili su:

Zapadni front – na kojem je Nemačka vojska ratovala protiv francuske, britanske i belgijske vojske, od 1914. i američke

Istočni front – gde su ratovali Nemačka i austro-ugarska vojska protiv Rusa.

Značajni frontovi u Evropi bili su još i:

Italijanski front – koji je nastao ulaskom Italije u rat 1915. i tu su se Italijani borili protiv austro-ugarske vojske i

Balkanski front (od 1915. Solunski front) – gde je Austro-Ugarska (od 1915. zajedno sa Bugarskom) ratovala protiv Srbije i njenih saveznika.

Sa ulaskom Turske u rat nastali su i

Kavkaski front – gde su se Rusi borili protiv Turaka

Mesopotamski front u Iraku

front na Galipolju i Dardanelima

front u Palestini i Siriji – tu su zapadni saveznici ratovali protiv Turske.

Borbe su bile i u Africi, Aziji, na kopnu, kao i na moru.

Strateške osobenosti Prvog svetskog rata

Za Prvi svetski rat, posebno za borbe na Zapadnom frontu, bilo je karakteristično poziciono, rovovsko ratovanje – pozicioni rat je oblik u kojemu jedna strana koja nastaje kad nijedna od zaraćenih strana ne može da ostvari strategijsku ofanzivu, usled čega dolazi do zastoja u vojnoj manevarskoj operaciji; frontovi se tada stabilizuju, a borbena dejstva ograničavaju se na lokalna iznurivanja i trošenje neprijateljskih snaga (suprotno pozicionom ratovanju je manevarsko ili pokretno ratovanje, karakteristično za Drugi svetski rat). Tokom Prvog rata na zapadu je ustanovljena linija od Severnog mora do Švajcarske koja se nije bitno pomerala i pored ogromnih gubitaka na obe zaraćene strane.

Rovovskom ratovanju predhodila je taktika munjevitog rata, sve do nemačkog poraza na Marni kada se front postepeno stabilizuje.

Front je sa obe strane bio utvrđen dubokim rovovima opasanim bodljikavom žicom. Vojnici su, sem kratkih odsustava, sve vreme boravili u skloništim i rovovima, koji su posle kiše bili puni vode i blata.

Bitke na frontovima imale su uglavnom isti tok: počinjale su artiljerijskom pripremom koja je često trajala nekoliko sati, a nekad i nekoliko dana. Granate su svojom razornom moći i potpuno menjale prirodnu okolinu. Predeli su ostajali bez drveća, sasvim izrovani kraterima od eksplozija. Posle artiljerijske pripreme u juriš je kretala pešadija, koja je obično bila brzo zaustavljena mitraljeskom vatrom. Za nekoliko stotina metara ili nekoliko kilometara napredovanja ginulo je često na desetine hiljada vojnika.

Rovovi na Istočnom frontu uglavnom nisu bili tako dobro utvrđeni kao na Zapadnom, pa zato za Istočni front nije bilo toliko karakteristično poziciono ratovanje.

Za Prvi svetski rat je karakteristično i stalno usavršavanje i razvijanje novih borbenih sredstava, te je u toku rata prvi put masovno upotrebljeno hemijsko oružje (bojni otrovi) i krajem rata i tenkovi kao potpuno novo borbeno sredstvo!

HRONOLOGIJA DOGAĐAJA NA SRPSKOM FRONTU OD 1915.GODINE

- Austro-Ugarska, Nemačka i Bugarska napadaju Srbiju krajem 1915. god. i okupiraju je.
- Srpska vojska je posle otpora prinuđena na povlačenje
- Bugarska sprečava povlačenje preko Makedonije
- Srpska vojska se povlači preko Albanije do Jadranskog mora

- Saveznici prebacuju vojsku na ostrvo Krk (Grčka) i u Bizertu (Tunis)
- Srpski vojnici se sahranjuju u more kraj malog ostrva Vido pored Krfa („plava grobnica“)
- Srpska vojska se oporavlja na Krku
- Krajem 1916. god vojska se prebacuje na solunski front
- Bitke na Solunskom frontu vode se od 1916-1918 god
- U borbama učestvuju i saveznička vojska
- Poznata bitka na Kajmakalanu, septembra 1916. god.
- Solunski front je probijen 1918. god
- Srbija i Crna Gora su oslobođene krajem 1918 god
- 45 dana posle proboja fronta srpska vojska stiže u Beograd
- Austro-Ugarska i Nemačka su položile oružje
- Zejtinlik u Solunu (Grčka) je vojno groblje gde su sahranjeni srpski vojnici-heroji (7441 vojnik)
- U Beogradu je stvorena prva nezavisna država južnih Slovena - Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca (SHS) 1918. godine

Najznačajnije bitke 1914.

Istočni front:

Istočno-pruska ofanziva

Bitka kod Tanenberga

Prva bitka kod Mazurskih jezera

Varšavsko-ivangorodska operacija

Galicijaska operacija

opsada Pšemisla

Zapadni front:

Bitka kod Sent-Kantena

Bitka kod Giza

Bitka na Marni (prva)

Balkanski front: Cerska bitka, Bitka na Drini, Kolubarska bitka

1915.

Istočni front:

Karpatska operacija

Bitka kod Bolimova

Bitka kod Gorlica

Zapadni front: Bitka kod Ipra

Galipoljski front: Galipoljsko-dardanelska operacija

Balkanski front: Treća austrijska ofanziva na Srbiju

1916.

Bitka na Somi

Bitka kod Verdona

POSLEDICE PRVOG SVETSKOG RATA

Nijedan rat pre toga nije tako dramatično promenio mapu Evrope; nestala su četiri carstva: Nemačka, Austro-ugarsko, Otomansko i Rusko. Četiri dinastije: Habsburzi, Romanovi i Otomani, sa svojom aristokracijom su tako pale nakon rata. Belgija i Srbija su bile teško razrušene, dok je Francuska imala 1,4 miliona mrtvih vojnika. Nemačka i Rusija su tako pretrpele velike gubitke. Rat je imao i duboke ekonomske posledice. Kao dodatak na to, velika epidemija gripa, koje poela u poslednjim mesecima rata, je ubila na milione ljudi u Evropi i proširila se širom sveta. Epidemija španskogripa je ubila oko 50 miliona ljudi u svetu.

MIROVNI UGOVOR I NOVONASTALE DRŽAVE

Saveznici su nakon rata nametnuli Centralnim silama niz mirovnih ugovora. Versajskim mirom iz 1919, koji je Nemačka potpisala nakon što je bila u blokadi, je okončan rat. Mir je označio Nemačku odgovornom za rat i zahtevao je od Nemačke da plati ogromnu ratnu odštetu i preda svoje kolonije pobednicima. U nemogućnosti da isplati odštetu (što je bila posledica teritorijalnih gubitaka i posleratne recesije)[109] Nemačka je uzimala zajmove od Sjedinjenih Država, sve dok plaćanje odštete nije okončano 1931. Versajski mir je izazvao veliko ogorčenje u Nemačkoj, koji su Nemački nacionalisti, a posebno nacisti, iskoristili u teoriji zavere nazvanoj Legenda o ubodu u leđa. Tako je doprineo ekonomskoj propasti Vajmarske republike izazvavši nekontrolisanu inflaciju tokom 1920ih.

Mirom iz Sevra iz 1920. predviđeno je da se Otomansko carstvo podeli. Međutim, sultan nikada nije usvojio mir iz Sevra, a Turski republikanski pokret ga je odbacio. Ovo je dovelo do Turskog rata za nezavisnost i konačno, do mira iz Lozana 1923. Austro-Ugarska je tako bila podeljena, uglavnom po etničkim linijama, mirovnim sporazumima iz Sen Žermen i Trijanona.

Poljska je ponovo uspostavila kao nezavisna država, nakon više od jednog veka, dok su Kraljevina Jugoslavija i Ehoslovačka bile nove države. Rusije je postala Sovjetski Savez i izgubila je Finsku, Estoniju, Litvaniju i Letoniju, koje su postale nezavisne države. Otomansko carstvo je uskoro zamenila Turska i nekoliko drugih država na Bliskom Istoku.

U Britanskoj imperiji, rat je oslobodio nove oblike nacionalizma. Bitka na Galipolju je u Australiji i Novom Zelandu postala poznata kao „vatreno krštenje“. Ovo je bio prvi veliki rat u kom su novouspostavljene države borile. Nakon bitke kod izbovine Vimi, u kojoj su se kanadske divizije po prvi put borile kao jedinstven korpus, Kanadani su poeli da nazivaju sebe nacijom „izlivenom iz vatre“. Pošto su uspeli na istom bojištu na kom su matine države prethodno posrtale, ovo je bio prvi put da su Kanadani dobili poštovanje za svoje uspehe. Nakon što je u rat ušla kao Dominion Britanske imperije, Kanada je iz rata izašla kao nezavisna država.[110] Dok je ostale dominione predstavljalo Ujedinjeno Kraljevstvo, Kanada je bila samostalni pregovarač i potpisnik Versajskog mira.

NOVINE U NACINU RATOVANJA

Tokom Prvog svetskog rata dominirala je rovovska borba u kojoj je za svaki osvojeni pedelj zemlje ginuo veliki broj vojnika. Neke od najkrvavijih bitaka u istoriji odigrale su se tokom Prvog svetskog rata. Neke od tih bitaka su Bitka na Ipru, Prva bitka na Marni, Bitka kod Kambrija, Bitka na Somi, Bitka za Verdun i Bitka za Galipolje. Najveći broj gubitaka tokom rata može se pripisati dejstvu protivničke artiljerije. Veliki broj rana u predelu glave, prouzrokovanih šrapnelima od eksplozije artiljerijskih granata bio je povod za sve zarađene

strane da pristupe razvoju modernih elih šlemova. Prvo je to učinila Francuska 1915. sa svojim modelom Edrijanovog šlema. Britanci su ubrzo razvili tzv. Brodijev šlem koji su tokom rata, osim britanskih nosilaca i američki vojnici. 1916. Nemci su opremili svoju vojsku tzv. Štalhelmom, elih nim šlemom koji je, uz manje modifikacije ostao u upotrebi sve do danas.

Iako su zabranjeni Haškom konvencijom iz 1907. tokom Prvog svetskog rata korišćeni su bojni otrovi i vršena su vazдушna bombardovanja civilnih ciljeva, oba sa relativno malom efikasnošću [94] iako je njihov uticaj na javno mnjenje bio daleko značajniji. [95]

Rasprostranjena upotreba bojnih otrova bila je jedna od glavnih karakteristika Prvog svetskog rata. Bojni otrovi koji su korišćeni bili su hlorin, senf gas i fosgen. Uprkos masovnoj upotrebi, relativno mali procenat ukupnih gubitaka na obe strane može se pripisati dejstvu bojnih otrova. Nedugo nakon početka hemijskog rata, vojnici na frontu opremljeni su prvim primitivnim modelima gas maski koje su značajno usavršene do kraja rata.

Najmoćnija kopnena oružja bili su železni topovi koji su težili i po više stotina tona. Nemački železni topovi često su nazivani imenom "Debela Berta" iako prvobitni oružje sa ovim imenom nije bilo železni top. Najpoznatiji nemački top tokom Prvog svetskog rata bio je tzv. Pariski top koji je konstruisan kako bi sa razdaljine od preko 100 km bombardovao francusku prestonicu Pariz iako su njegove granate bile relativno lake i težile su 94 kg. Saveznici su takođe imali železne topove, ali su oni po kvalitetu i efikasnosti bili daleko iza nemačkih.

Prva borbena upotreba vazduhoplovstva odigrala se 23. oktobra 1911 tokom Italijansko-turskog rata kada su italijanski vazduhoplovi izvršili prvo vazdušno izvištanje. Već sledeće godine italijanski vazduhoplovi izvršili su i prvo bombardovanje neprijateljskih trupa kao i fotografisanje pokreta neprijateljskih jedinica. 1914. godine postalo je očigledno da će vazduhoplovstvo imati značajnu ulogu u budućim sukobima. Prvi ratni vazduhoplovi korišćeni su za vazdušno izvištanje i blisku podršku trupama na zemlji. Kako bi se suprotstavile pretnji iz vazduha armije širom sveta počele su da se naoružavaju protivavionskim topovima, a usledio je i razvoj lovačkih avijacije. Ubrzo zatim Nemačka i Britanija su razvile prve strateške bombardere ali je Nemačka za zadatke bombardovanja, pored bombardera koristila i cepeline.

Pred kraj rata 1918. prvi put je upotrebljen nosač aviona i to u akciji u kojoj su britanski avioni Sopwith Camel, koji su poleteli sa nosača aviona HMS Furious bombardovali hangare za smeštaj nemačkih cepelina u blizini Tonderna.

Oklopni automobili Nemačke podmornice stupile su u akciju odmah po izbijanju sukoba. Pridržavajući se naizmenično pravila ograničenog i neograničenog podmorničkog rata, Nemačka carska mornarica upotrebila je podmornice u cilju presecanja pomorskih linija snabdevanja od kojih je zavisila sposobnost Britanije za dalje vođenje rata. Veliki broj potopljenih brodova i prividna nepovredivost nemačkih podmornica dovele su u drugoj polovini rata do razvoja sredstava za protivpodmorničku borbu kao što su dubinske bombe, hidrofon, podmornice za lov na neprijateljske podmornice. U cilju povećanja operativnog radijusa dejstva svojih podmornica nemački inženjeri predložili su 1916. izgradnju velikih podmornica za snabdevanje. Ovaj predlog bio je zaboravljen u međuratnom periodu da bi opet dobio značaj u toku Drugog svetskog rata.

1917.

20.

16 . , 7 1917. . ,

8. 1917. . (23.) -

. 12. ,

() ,

250

. 14. ,

14. .

15.

4 ,

1917. . , . « »

() ,

7. (25. « —)
».

’
’
-
« »
’

« »
’
’

1918. 800.000
3

3. 1918. - ’

1919. ’
’
200km « » .14.
’

1919/20 1920.

’ 1921. ’
1922. ’ 2

DRUŠTVO NARODA

Društvo naroda (ili: Liga naroda) je bila međunarodna organizacija osnovana posle Versajske mirovne konferencije 1919. Ciljevi Društva naroda su bili razoružanje; sprečavanje rata preko kolektivne bezbednosti; rešavanjem razmirica između zemalja putem pregovaračke diplomatije; i poboljšanje globalnog blagostanja. Diplomatska filozofija iza Društva predstavlja fundamentalnu promenu mišljenja za prethodnih sto godina. Stara filozofija, nastala na Bečkom kongresu (1815), je posmatrala Evropu kao promenljivu mapu saveza između nacija, stvaraju i ravnotežu snaga održavanjem jakih armija i tajnih sporazuma. Prema novoj filozofiji, Društvo naroda je predstavljalo vladu nad vladama, a njegova je uloga bila rešavanje razmirica između pojedinačnih nacija na otvorenim zakonitim raspravama. Podsticaj za osnivanje Društva je potekao od predsednika SAD Vudrou Vilsona, mada Sjedinjene Države nikada nisu pristupile Društvu naroda zbog zabrane američkog kongresa da postane član Društva: smatrali su da se Amerika previše upliće u evropska pitanja, i nisu želeli više da učestvuju u evropskim međunarodnim razmiricama. Ovakvo mišljenje je bilo široko rašireno među stanovništvom Sjedinjenih Država, uprkos oštrom želji Vudrou Vilsona da Amerika postane član Društva naroda.

Društvu naroda su nedostajale sopstvene oružane snage i stoga su zavisile od Velikih Sila da primenjuju njegove rezolucije, ekonomske sankcije koje je Društvo odredilo, ili da opskrbljuju armiju, kada je to potrebno, za potrebe Društva naroda. Međutim, često su bili nevoljni da se povinuju volji Društva.

U Nemačkoj, (Nationalsozialismus), (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei (NSDAP))

1933 - 1945,

),

1933.

()

(fascio)

/" " " "/

(. Benito Amilcare Andrea Mussolini)
1922. 1943.

(. dux; . il duce -).

1919,

Fasci di Combattimento.

(fasces),

1919.
1921.

1922,

60.000

(III

(28.) 1922),

19.

(

)

1917.

(18. 1878. — 5. 1953)
1922.

1936. 1939.

1953.

(

1941—

1945)

1953.

1956.

19.

19.

-a

1929.

()

1936.

1937.

1938.

30.

1938.

.

-

.

.

.

.

.

.

.

.

.

.

.

.

.

.

.

.

.

.

.

.

.

25.

1939.

1.

1939.

1939.

“ () ,

.17.

1940.

10.

9.

. 3.000

4.

5.

.10.

18.

().

()

(),

().

1940.

(,)

28.

7. 1941.

1940-

20.

29 , 5

50

3.300

200

()

1942.

1941.

()

19.

6.

1. 1943.

V

5.

-34

10.

21.

8.

1944.

1943.

6. -

. 24.

1944.

900

1944.

(30.),

. 25. 1945.

2. .

7. , 8.

9.).

1945.

-29

300.000

6.

. 9.

15.
2.

1945.

55

10 %

1954.

1955.

1947.

1954.

),

(

7.

1914.

1915.

1918.

1917.

25.

11.

1918.

20.

28.

1918.

1921,

21.

1921.

1928,

20. 1928.

1.
1.

8. 1928.

6. 1929.

3.

33

9

1929.,

- (1929. - 1941.)
- (1939. - 1941.)
- (1929. - 1939.)
- (1929. - 1939.)
- (1929. - 1941.)
- (1929. - 1941.)
- (1929. - 1941.)
- (1929. - 1941.)
- (1929. - 1941.)
- (1929. - 1941.)

1920. 1934.

1920. 1921.

1924.

9.

1934,

1929.

()

()

1929.

1932.

1934.

15

1934.

16

20

, 9.

(),

()

1934,

16. 1935.

, 24. 1935.

19. 1935.

"

"

1938.

"

"

1939,

26.

1939,

1941,

(

)

(

)

25.

27.

. 18-

II

de

facto

6.

25. 1941.

20.

25.

27. 1941.

26. 27.

II
27. 1941.

5. 6. 1941.

6.

8.

600

. 10.

12.

8.
13.

13.

18.

(10.)

(),

1941.

4. 1941.

4. 1941,

. 7. 1941,

1941,

1941,

21.

1941,

1942,

()

(),

1941.

P

"

"

1941,

1941. 1943,
1942.

100.000

1941,

1941.

()

1941.
11.

1941,

1941.

31. 1941.

93

1941.

73

y

1941.

1942.

3. 1942.

1942.

. 20.

|

11.000
, 2000

, 20.000

5

60.000

3.000

3.

000

33 398

68

1942.

—

4.

a 1943.

()

()

(),

1943.

50.000 km².

1942.

(1 2)

1943.).

1943.

Fall Weiß),
II.

(I

()

(. Fall Weiß)

| 20. 15. 1943.

() „ (. Schwarz, „)
1943.

5. 14. 1943. - - 15. 15. 1943.

” “ ”

” “ ” “ ”

” “ ”

“ — — ”

”

”

” “ ”

” “ ”

”

”

”

”

KRAH RAVNOGORSKOG POKRETA

Tokom avgusta 1943. Nemci su zbog povlačenja Italije iz rata kompletno reorganizovali svoje snage i svoju politiku na Balkanu. 24. avgusta 1943. od strane nemačkog Ministarstva spoljnih poslova imenovan je Herman Nojbahter na mesto opunomoćnika za Balkan.

U međuvremenu JVUO je reorganizovao i ojačao svoje snage na teritoriji Srbije. Nojbahter je pokazao razumevanje za Mihailovičevu koncepciju diskretne saradnje, pa su po njegov od 19. novembra 1943. važniji komandanti JVUO tokom nekoliko sledećih nedelja potpisali slične sporazume. Na taj način su odsudnu bitku za Balkan praktično sve formacije JVUO dočekale u položaju bilo saradnika, bilo integralnog dela okupatorskih snaga.

Saveznici su na raznim nivoima i iz raznih izvora (presretanje radio-saobrazila, okupatorska štampa, brojne savezničke vojne misije pri JVUO i NOVJ) bili detaljno obavешteni o saradnji JVUO sa okupatorom. To je dovelo do zategnutosti između saveznika i Mihailovičeve komande i do odluke o potpunom prekidu odnosa u decembru 1943. Zapadni saveznici su u početku podržavali etnike jer su oni bili bolji izbor po njih od potencijalno pro-sovjetskih komunističkih partizana. Saveznici su planirali invaziju na Balkansko poluostrvo i zato su jugoslovenski pokreti otpora bili strateški važni, pa je postojala potreba da se donese odluka koju od dve strane podržati. Brojne misije su slane na Balkan da utvrde činjenice na terenu. U međuvremenu su Saveznici prekinuli planiranje invazije na Balkansko poluostrvo i konačno prekinuli svoju podršku etnicima, zbog njihove saradnje sa silama Osovine, a umesto toga su podržali partizane. Na

Teheranskoj konferenciji 1943. i Jaltskoj konferenciji 1945. Staljin i Vinston Čerčil su odlučili da zajednički podele svoj uticaj u Jugoslaviji.

16. juna 1944. na ostrvu Visu je potpisan sporazum Tito-Šubašić između partizana i kraljevske vlade. Partizani su bili priznati od strane kraljevske vlade za regularnu jugoslovensku armiju. Dokument je pozivao sve Slovence, Hrvate i Srbe da se pridruže partizanima, što su Mihailovič i mnogi etnici odbili. 29. avgusta kralj Petar II Karađorđević je smenio generala Mihailoviča sa mesta na čelu štaba Jugoslovenske vojske u otadžbini i 12. septembra imenovao Tita na njegovo mesto. Do kraja rata, etnici su još uvek bili važni zbog svoje brojnosti. Neki su se povukli sa nemačkim snagama na sever da bi se predali britansko-američkim snagama; Mihailovič i nekolicina njegovih sledbenika su pokušali da se probiju do Ravne gore, ali su ih zarobili Titovi partizani. Marta 1946, Mihailovič je doveden u Beograd, gde mu je suđeno i pogubljen je u julu po osnovu optužbe za izdaju.

1943.

29.

1943.

II

1944.

1941.

1944.

1943.

1941.

" "

1943,

1944.,

1944.

12.

20.

1287

20.000

